

Ewa Tłuczek-Tadla

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-9361-0099>

Wybrane aspekty teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera w opiniach studentek pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej

Selected aspects of Howard Gardner's theory of multiple intelligences as perceived by students of pedagogy in preschool and early primary education

Streszczenie

Tekst koncentruje się wokół wybranych rodzajów inteligencji z teorii Howarda Gardnera, a zwłaszcza interpersonalnej, intrapersonalnej, egzystencjalnej i moralno-etycznej. Po krótkich rozważaniach teoretycznych i metodologicznych dotyczących badanej problematyki przedstawione zostaną zgromadzone wyniki badań własnych dotyczące zarówno wiedzy badanych na temat tej teorii, jak i chęci rozwijania **przez nich** wymienionych wcześniej rodzajów inteligencji w pracy z dziećmi w przedszkolu i klasach I–III szkoły podstawowej. Zaprezentowane opinie respondentek odniesione zostaną pokrótce do problematyki rozwoju społecznego i moralnego dzieci we wczesnej edukacji. Na zakończenie wyciągnięte zostaną wnioski z badań własnych i skonstruowane rekomendacje pedagogiczne dla nauczycieli wczesnej edukacji.

Słowa kluczowe: teoria inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, studenci pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, dzieci, rozwój społeczny, rozwój moralny

Abstract

The article focuses on selected types of intelligence proposed by Howard Gardner's theory of multiple intelligences, specifically: interpersonal, intrapersonal, existential and moral-ethical intelligence. Brief theoretical and methodological considerations related to the subject matter are followed with the results of the author's own research assessing both the participants' knowledge of the theory and their willingness to develop these types of intelligence in course of their work with children in kindergarten and primary school grades I–III. The respondents' opinions are then briefly discussed in relation to various aspects of social and moral development of children at early stages of education. Finally, conclusions from the current study are presented along with pedagogical recommendations for preschool and early primary school teachers.

Keywords: Howard Gardner's theory of multiple intelligences, students of pedagogy in preschool and early primary education, children, social growth, moral development

Wprowadzenie

Współczesny człowiek dąży szczególnie do tego, aby zarówno jego życie, jak i życie jego najbliższych, a zwłaszcza najmłodszych, w których rozwoju często uczestniczy, było jak najbardziej satysfakcjonujące, a zarazem korzystne w perspektywie

pełnienia przyszłych ról życiowych. Z pewnością rozwój poznawczy dzieci jest niezwykle istotny zarówno dla ich rodziców, jak i nauczycieli począwszy od edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej. Inne obszary ich rozwoju również stanowią wyzwanie dla dorosłych. Wielu pedagogów podkreśla bowiem, że celem wychowania jest właśnie wszechstronny rozwój jednostki¹. Niezwykle interesujące jest zatem to, jak przyszli nauczyciele wczesnej edukacji (przedszkolnej i wczesnoszkolnej) oraz ci, którzy dopiero kilka lat pracują w szkole (na różnych stanowiskach), postrzegają możliwość wykorzystania różnych założeń teoretycznych (teorii) do pracy z dziećmi w tym wieku. Jak pisze Anna Wojnar-Pleszka, „Nauczyciel wczesnoszkolny powinien obserwować, zauważać, planować i realizować program działania tak, by każdy z jego uczniów uzyskał pomoc w pokonywaniu problemów i trudności oraz wsparcie przy sięganiu po marzenia [...] a także pomoc przy odkrywaniu swoich możliwości”². Wydaje się zatem, że możliwość wykorzystania teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera stwarza taką okazję w pracy z nauczycielami na tym etapie kształcenia. Sam bowiem H. Gardner podkreślał jej znaczenie w praktyce szkolnej. Jeżeli bowiem przyjmujemy interakcyjne podejście do pojęcia inteligencji, to z pewnością klasyfikacja Wiesławy Limont będzie bardzo pomocna w tym względzie³. Autorka bowiem dzieli koncepcje zdolności na różne modele, m.in. zdolności specyficznych/specjalnych, do których to zaliczyć można wspomnianą wcześniej teorię inteligencji wielorakich H. Gardnera⁴. Tej teorii właśnie poświęcono najwięcej uwagi w tym tekście.

Konteksty teoretyczne podjętych badań Teoria inteligencji wielorakich Howarda Gardnera

Twórca teoria inteligencji wielorakich Howard Gardner razem ze swoim zespołem wyróżnił na początku siedem rodzajów inteligencji⁵. W późniejszym czasie wyodrębnił jeszcze kolejne rodzaje inteligencji, między innymi egzystencjalną czy moralną (w tekście moralno-etyczną)⁶. Pokróćce zostaną teraz omówione te inteligencje, które stanowiły przedmiot badań własnych, tj. interpersonalna, intrapersonalna, egzystencjalna i moralno-etyczna.

¹ M.in. pisała o tym M. Dudzikowa, *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia. Eseje etnopedagogiczne*, Kraków 2001.

² A. Wojnar-Pleszka, *Wykorzystanie teorii inteligencji wielorakich Gardnera w programach nauczania zintegrowanego*, „Państwo i Społeczeństwo” 2021(XXI), nr 2, s. 96; <https://www.panstwoispoleczenstwo.pl/numery/2021-2/panstwo-i-spoleczenstwo-2021-nr2-wojnar.pdf> (dostęp: 7.09.2024).

³ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Sopot 2012.

⁴ Tamże.

⁵ H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002, s. 38–50.

⁶ Tamże.

Inteligencja interpersonalna

Jednostka charakteryzująca się tym typem inteligencji bardzo lubi przebywać wśród ludzi, a kontakty społeczne umożliwiają jej uczenie się wielu rzeczy. Osoby takie to dobrzy słuchacze, rozmówcy. Warto rozwijać u dzieci ten rodzaj inteligencji, ponieważ stwarza im to możliwość bycia jednostkami asertywnymi, komunikatywnymi, łatwo nawiązującymi i podtrzymującymi kontakty społeczne. Z pewnością te kompetencje są ważne w przyszłym już dorosłym życiu tych dzieci⁷.

Inteligencja intrapersonalna

Osoby cechujące się dobrze rozwiniętą inteligencją intrapersonalną postrzegane są jako jednostki posiadające tzw. „mądrość życiową”. Charakteryzuje je też wewnętrzna motywacja do działania i silna wola. Dzieci, które mają tę inteligencję dobrze rozwiniętą, są odpowiedzialne, chociaż niejednokrotnie określane są jako indywidualiści⁸.

Inteligencja egzystencjalna

Kluczowym aspektem tej inteligencji (dodanej później przez Gardnera) jest tendencja do myślenia w kategoriach pytań i szukania transcendentalnych odpowiedzi. Osoby, które mają dobrze rozwiniętą tę inteligencję, często myślą o życiu i śmierci, o tym, co będzie z nimi w przyszłości itp.⁹

Inteligencja etyczno-moralna

Ostatni typ inteligencji będący przedmiotem rozważań, rzadko opisywany w literaturze przedmiotu, ponieważ później dodany do klasyfikacji przez H. Gardnera i często kontestowany zarówno przez niego, jak i innych znawców tej problematyki¹⁰.

Teoria inteligencji wielorakich Howarda Gardnera a rozwój społeczny i moralny dzieci na tym etapie edukacji

Interesujące wydaje się to, czy rozwijanie omówionych wcześniej inteligencji jest istotne z perspektywy rozwoju społecznego i moralnego dzieci w wieku

⁷ A. Wąchała, K. Hliwa, A. Wiliński, *Badania profili inteligencji wielorakich wśród studentów pierwszego roku informatyki*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Elektroniki i Informatyki Politechniki Koszalińskiej” 2019, nr 14, s. 46–47, <https://tu.koszalin.pl/weii/kat/1200/zeszyty-naukowe> (dostęp: 10.09.2024).

⁸ Tamże.

⁹ F. Pérez, *Howard Gardner i jego teoria inteligencji wielorakich*, <https://pieknoumyslu.com/howard-gardner-teoria-inteligencji/> (dostęp: 27.09.2024).

¹⁰ H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, Warszawa 2009, s. 367.

przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Oczywiście jest to ważne pytanie, jednak ze względu na ograniczone możliwości rozważań w tym tekście potraktowane zostanie dosyć ogólnie. Należy jednak chociaż po krótko odnieść się do zapowiedzianych pojęć.

Rozwój społeczny jest definiowany na różne sposoby. Stanisław Kowalik wskazuje na następujące kwestie tego pojęcia, podkreślając różne jego aspekty, a mianowicie:

- zmiany osobowości następujące wskutek nacisku środowiska społecznego, mającego na celu jak najlepsze przygotowanie człowieka do pełnienia różnych ról społecznych;
- ciąg przemian zachodzących w otoczeniu człowieka, które wpływają na jego osobowość;
- tworzenie nowych relacji z innymi ludźmi i ich wpływ na kształtowanie się osobowości młodych ludzi przy jednoczesnym uczeniu się nowych ról społecznych¹¹.

Przechodząc do problematyki moralności i rozwoju moralnego dzieci, według *Słownika języka polskiego* moralność to „zespół ocen, norm i zasad określających zakres poglądów i zachowań uważanych za właściwe [...] całokształt zachowań i postaw jednostki lub grupy, oceniany według jakiegoś społecznie funkcjonującego systemu ocen i norm moralnych”¹².

Z pewnością rozwój moralny dzieci jest uzależniony od społeczeństwa i jego uwarunkowań społeczno-kulturowych czy też kontekstów historycznych. Zasady postępowania moralnego wciąż się zmieniają, różnie też są one postrzegane. Teresa Olearczyk wskazała na następujący podział: „pierwszy, że zasady moralne są względne, drugi, że zasady moralne są absolutne, pochodzące od Boga”¹³.

Metodologia badań własnych

W badaniach przyjęto założenie, że posiadanie znacznej wiedzy na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, a w szczególności inteligencji interpersonalnej, intrapersonalnej, egzystencjalnej i moralno-etycznej, przez przyszłych nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej (oraz pomocy nauczycieli studiujących na kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna), jak również

¹¹ .S. Kowalik, *Rozwój społeczny* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, red. B. Harwas-Napierała i J. Trempała, Warszawa 2006, s. 71–73.

¹² *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/moralnosc;2568434> (dostęp: 6.06.2024).

¹³ T. Olearczyk, *Czas a moralność – czas na moralność*, „Państwo i Społeczeństwo” 2004, nr 4, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-dacd9a6c-e2f6-47de-8c73-49e18e55fb3f/c/PiS_2004_4_08_olearczyk.pdf (dostęp: 13.01.2024).

chęci do rozwijania tych rodzajów inteligencji u dzieci w tym wieku może mieć duże znaczenie dla rozwoju społecznego i moralnego wychowanków i uczniów na tym etapie edukacyjnym. Przyszli nauczyciele przekonani o ważności wspomnianych rodzajów inteligencji będą bowiem starali się w swojej pracy zawodowej stwarzać takie warunki, aby dzieci mogły rozwijać się optymalnie również w obszarze społecznym i moralnym.

Przedmiotem badań są niektóre z inteligencji wielorakich teorii Howarda Gardnera przedstawione z perspektywy studentów kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, jednolitych studiów magisterskich w trybie stacjonarnym w kontekście ich znaczenia dla rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku. W badaniach przyjęto następujące cele: teoretyczno-poznawcze dotyczące analizy literatury przedmiotu oraz poznania opinii respondentów na temat rodzajów inteligencji wielorakich teorii Howarda Gardnera, szczególnie tych, które sprzyjają rozwojowi społecznemu czy moralnemu dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym; cele praktyczno-wdrożeniowe, czyli wyciągnięcie wniosków z badań własnych oraz sformułowanie rekomendacji pedagogicznych dla nauczycieli dotyczących znaczenia rozwijania niektórych inteligencji z tej teorii dla rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku.

Następnie skonstruowano problemy badawcze. Problem główny brzmi: Jakie są opinie studentek na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, a w szczególności jej wybranych rodzajów w kontekście edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej? W ramach uszczegółowienia problemu głównego przyjęto następujące problemy szczegółowe: Jaka jest wiedza respondentek na temat tej teorii?; Jaka jest chęć rozwijania w przedszkolu i szkole (w klasach I–III) u dzieci niektórych z inteligencji wielorakich teorii Howarda Gardnera przez badane oraz w jaki sposób to uzasadniają? Jakie znaczenie dla możliwości rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku mogą mieć opinie studentek na temat wybranych aspektów tej teorii?

Adekwatnie do skonstruowanych problemów badawczych przyjęto następujące zmienne zależne. Główna zmienna zależna to jakość opinii respondentek na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, a w szczególności jej wybranych rodzajów w kontekście edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Natomiast kolejne zmienne zależne brzmią następująco: poziom wiedzy badanych na temat inteligencji wielorakich teorii Howarda Gardnera; stopień, w jakim studentki chciałyby rozwijać wybrane rodzaje inteligencji u dzieci w przedszkolu i klasach I–III szkoły podstawowej; stopień ważności opinii badanych w kontekście możliwości rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku w instytucjach edukacyjnych, w których pracowałyby respondentki. Zmienne niezależne, takie jak: płeć, aktywność zawodowa (tylko w przedszkolu albo w szkole podstawowej klasy I–III), stanowisko w pracy, staż pracy, poziom zadowolenia z pracy, motywy wyboru tego kierunku studiów zostały skonstruowane, jednak nie wykorzystano ich do obliczeń statystycznych. Zebrane wyniki badań zostały przedstawione w dalszej

części tekstu w miejscu charakterystyki próby badawczej.

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety, a także autorski kwestionariusz ankiety. Starano się, żeby własne narzędzie badawcze było rzetelne i trafne. O rzetelności aktorskiego kwestionariusza ankiety może świadczyć to, że pytania w nim zamieszczone są jasne i jednoznaczne. Zatem narzędzie wykorzystane powtórnie przez inną osobę badającą tę samą próbę badawczą powinno dać takie same wyniki. Natomiast trafność autorskiego kwestionariusza zabezpieczono w pewnym stopniu poprzez jego adekwatność do kontekstów teoretycznych zamieszczonych w tym tekście oraz to, że zgromadzone wyniki badań będą pozwalały na wnioskowanie prognostyczne dotyczące tego, jak przyszłe nauczycielki będą zachowywały się w interesujących badacza obszarach pracy zawodowej. W tekście przedstawione zostaną tylko wyniki badań dotyczące charakterystyki próby badawczej oraz wybranych kwestii związanych z teorią inteligencji wielorakich Howarda Gardnera. Badania przeprowadzone zostały w maju 2024 r. wśród studentek 5 roku kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, jednolitych studiów magisterskich w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym. Dobór próby badawczej był celowo-losowy, gdyż wybrano studentki 5 roku wspomnianego wcześniej kierunku ze względu na to, że mają one znaczną już wiedzę i umiejętności zdobyte na studiach, do ukończenia studiów i podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela zostało im niewiele czasu, poza tym niektóre z tych osób mogą mieć już pewne doświadczenie zawodowe wyniesione z pracy w przedszkolu lub szkole podstawowej (oprócz odbytych obowiązkowych praktyk zawodowych). Natomiast dobór losowy próby badawczej odnosił się do tego, że każda studentka 5 roku tego kierunku, która oczywiście wyraziła zgodę na udział w badaniu, mogła wypełnić autorski kwestionariusz ankiety. Ten mieszany dobór próby badawczej zapewniał dotarcie do respondentek znacznie zmotywowanych do rzetelnego wypełnienia tego kwestionariusza i wyrażenia w ten sposób opinii na temat ich przyszłej pracy zawodowej.

Analiza i próba interpretacji wyników badań własnych Charakterystyka próby badawczej i narzędzia badawczego

Ostatecznie zatem w badaniach wzięło udział 125 respondentek. Zdecydowana większość badanych (115, 92%) nie pracuje jeszcze w przedszkolu ani w szkole podstawowej (w klasach I–III). Studentki, które pracują już w tych miejscach, czyli 15 osób (8%), napisały, że pracują najczęściej w charakterze pomocy nauczyciela (7 respondentek), następnie wychowawcy/nauczyciela (2 odpowiedzi) i wychowawcy w świetlicy (1 wypowiedź). Pozostałe respondentki nie napisały, w jakim charakterze pracują lub na jakim stanowisku. Jeżeli chodzi o staż pracy tych osób, to prawie wszystkie studentki (14 osób z 15) pracują nie dłużej niż 2 lata. Tylko

jedna osoba pracuje od 3 do 5 lat. Badane, które pracują, w większości (9 osób z 15) są zadowolone z tej pracy, pozostałe nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie.

Studentki pytane były również o motyw, którymi kierowały się przy wyborze kierunku studiów. Ponieważ było to pytanie wielokrotnego wyboru, badane zaznaczały następujące odpowiedzi: „lubię dzieci i chciałabym/chciałbym z nimi pracować” (94 odpowiedzi, 75,25%), następnie „własne zdolności” (59 odpowiedzi, 47,2%), w dalszej kolejności „własne zainteresowania” (47 odpowiedzi, 37,6%), „wcześniejsze pozytywne doświadczenia w takiej pracy” (22 wypowiedzi, 17,6%). Pojawiły się też swobodne odpowiedzi (12 osób, 9,6%), np. „doświadczenia w ZHP jako instruktor”, „łatwość w nawiązywaniu kontaktów z dziećmi”, „duży wybór na rynku pracy” czy „towarzystwo w rozwoju dzieci”. Można stwierdzić, że badane wybrały świadomie swój kierunek studiów.

Zasadnicza część kwestionariusza ankiety (oprócz pytań dotyczących właściwości badanych) składała się z 13 pytań, w tym zamkniętych i półotwartych. Pytania zamieszczone w części zasadniczej dotyczyły wiedzy respondentek na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera oraz chęci rozwijania ich przez badane w przedszkolu i szkole (w klasach I–III) oraz sposobów, w jaki to uzasadniają. Zdecydowana większość respondentek uzupełniła kwestionariusz ankiety, chociaż nie zawsze odpowiadała na wszystkie pytania i stosowała się do dyspozycji zamieszczonych w pytaniach.

W tekście zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczące tylko charakterystyki próby badawczej oraz problematyki skoncentrowanej wokół przedstawionych w nim szczegółowych problemów badawczych.

Wiedza respondentek na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera

W autorskim kwestionariuszu ankiety zamieszczono dwa pytania dotyczące tej problematyki. Pierwsze z nich dotyczyło tego, czy badane w ogóle znają tę teorię. Odpowiedzi badanych zamieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Znajomość teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Odpowiedzi (w liczbach)	Odpowiedzi (%)
a.	Tak	94	75,2%
b.	Nie	30	24%
c.	Brak odpowiedzi	1	0,8%

Źródło: wyniki badań własnych.

Zdecydowana większość respondentek zna teorię Howarda Gardnera o inteligencjach wielorakich. Wiedzę na temat tej teorii czerpie z literatury przedmiotu, również

z tej adresowanej do studentek kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna. Respondentki dostrzegają jej przydatność w pracy z dziećmi w tym wieku.

Kolejne pytanie dotyczyło nie tyle znajomości teorii, ale bardziej szczegółowych opinii studentek na jej temat. Wyniki zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Opinia badanych na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Odpowiedzi (w liczbach)	Odpowiedzi (%)
a.	Jej założenia mogą być przydatne w pracy z dziećmi w przedszkolu i szkole podstawowej w klasach I–III	31	24,80
b.	Jej założenia mogą być przydatne w pracy z uczniami, ale nie wcześniej niż od klasy IV szkoły podstawowej	5	4
c.	Jej założenia mogą być przydatne w pracy z dziećmi i młodzieżą w każdym wieku (przedszkole, szkoła podstawowa i ponadpodstawowa)	63	50,4
	brak odpowiedzi	26	20,80

Źródło: wyniki badań własnych.

Analizując dane zamieszczone w tabeli 2, można zauważyć, że zdecydowana większość badanych dostrzega przydatność teorii Howarda Gardnera o inteligencjach wielorakich w pracy z dziećmi i młodzieżą. Natomiast niespełna ¼ studentek wskazuje na ważność tej teorii tylko w pracy z dziećmi w klasach I–III szkoły podstawowej. Możliwe, że część studentek nie chce albo nie czuje się kompetentna, aby wypowiadać się na temat wykorzystania tej teorii na innych niż najwcześniejszy etap edukacji dzieci – w przedszkolu czy klasach I–III szkoły podstawowej. Badane, które już kończą swoją edukację na 5 roku jednolitych studiów magisterskich, mogą też dysponować znaczną wiedzą na ten temat. Nieco ponad 1/5 respondentek nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie (jednak nie ma danych na temat przyczyn braku odpowiedzi).

Chęć rozwijania w przedszkolu i szkole (w klasach I–III) niektórych inteligencji z teorii Howarda Gardnera przez badane oraz sposoby ich uzasadniania

W kwestionariuszu ankiety znalazły się 4 pytania związane z problemem szczegółowym zamieszczonym w niniejszym tekście. Wyniki zgromadzone w trakcie badań znajdują się w tabelach 3–6.

Dane zaprezentowane w tabeli 3 są zbliżone do tych zamieszczonych w tabeli 2. Niewiele ponad połowa badanych chce rozwijać inteligencję interpersonalną dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Jednak podobnie jak wcześniej

(w kontekście ogólnej teorii Gardnera o inteligencjach wielorakich) prawie 1/5 respondentek albo nie odpowiedziała na to pytanie, albo jeszcze nie miała zdania na ten temat.

Tabela 3. Chęć rozwijania inteligencji interpersonalnej z teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Odpowiedzi (w liczbach)	Odpowiedzi (%)
a.	Chciałabym/chciałbym rozwijać ją u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	64	51,2
b.	Nie chciałabym/chciałbym rozwijać jej u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	37	29,6
c.	Jeszcze nie mam zdania na ten temat, ponieważ...	9	7,2
	Brak odpowiedzi	15	12

Źródło: wyniki badań własnych.

Badane studentki poproszono również o uzasadnienie wybranych przez siebie odpowiedzi. Najwięcej uzasadnień odnotowano przy odpowiedzi a, jednak ta odpowiedź była też najczęściej wybierana przez badane. Najwięcej studentek pisało, że rozwijanie tego rodzaju inteligencji pomaga lepiej budować relacje między ludźmi (30 wypowiedzi), np.: „lepiej buduje relacje z ludźmi”; „**pomaga w budowaniu zdolności budowania relacji czy porozumiewania się**”. Dwanaście respondentek wskazało, że jest to potrzebne w dalszym życiu, np. „pomaga w budowaniu zdolności porozumiewania się”, natomiast dziesięć studentek odniosło się do swoich preferencji, wskazując, że one same są otwarte i lubią przebywać wśród ludzi, np. „uczę dzieci własnego zdania i otwartości”. **Zanotowane zostały również uzasadnienia odnoszące się do tego, że ważne jest mieć swoje zdanie (8 wypowiedzi), ważny jest ten rodzaj inteligencji w społeczeństwie (7 wypowiedzi), ważna jest to w społeczeństwie (4 wypowiedzi).** Trzy respondentki zauważyły, że jest to po prostu ważne, bądź iż współpraca w grupie, która jest utożsamiana z tym rodzajem inteligencji, jest istotna dla rozwoju dzieci. Pojedyncze studentki uzasadniły: „może to pomóc w pracy z ludźmi”, „cichym dzieciom jest trudno funkcjonować w społeczeństwie”, „**potrafiłyby współpracować**”, „rozwija umiejętności przywódcze”. Uzasadnienia przedstawione przez respondentki są bardzo zróżnicowane, jednak z pewnością wskazują, że wdrażanie tego rodzaju inteligencji może sprzyjać rozwojowi społecznemu dzieci w różnych jego aspektach. Przy odpowiedzi b respondentki nie napisały żadnego uzasadnienia, natomiast odpowiedź c uzasadniły w następujący sposób 2 osoby: „nie wiem, czy dzieci w tym wieku mają taką wiedzę” oraz „nie interesowałam się tym tematem”.

Dane na temat chęci rozwijania inteligencji intrapersonalnej zamieszczono w tabeli 4.

Analiza wyników badań zamieszczonych w tabeli 4 wskazuje, że respondentki jeszcze bardziej przejawiają chęć rozwijania inteligencji intrapersonalnej

(w przedszkolu i szkole podstawowej w klasach I–III) niż inteligencji interpersonalnej. Bardzo istotne wydaje się również to, że tylko 3 osoby nie chciałyby rozwijać tego rodzaju inteligencji u dzieci na tym etapie edukacyjnym. Zdecydowanie więcej respondentek nie udzieliło tutaj odpowiedzi w porównaniu z poprzednim pytaniem.

Tabela 4. Chęć rozwijania inteligencji intrapersonalnej z teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Odpowiedzi (w liczbach)	Odpowiedzi (%)
a.	Chciałabym/chciałbym rozwijać ją u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	79	63,2
b.	Nie chciałabym/chciałbym rozwijać jej u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	3	2,4
c.	Jeszcze nie mam zdania na ten temat, ponieważ...	17	13,6
	Brak odpowiedzi	26	20,8

Źródło: wyniki badań własnych.

Również w tym przypadku studentki poproszone zostały o napisanie uzasadnienia wybranych odpowiedzi. Najwięcej zróżnicowanych uzasadnień pojawiło się przy odpowiedzi a, co jest w pełni zrozumiałe ze względu na ich liczbę. Niektóre z odpowiedzi są potwierdzone cytatami. Jednak ze względu na ograniczoność tekstu nie jest to możliwe we wszystkich przypadkach. Najwięcej badanych skoncentrowało się na tym, że pozwala to na skupianie się na swoich potrzebach oraz poznanie siebie (13 wypowiedzi), np. „skupianie się na swoich emocjach, uczuciach, pozwala dzieciom przemyśleć swoje”. Następnie stwierdzono, że ważne jest znalezienie celu w życiu (11 wypowiedzi: „znalezienie tego celu w swoim życiu jest naprawdę ważne”), w dalszej kolejności, że jest to potrzebne w przyszłości, np. w pracy (10 wypowiedzi: „potrzebne w przyszłości w życiu i pracy”). Po siedem respondentek stwierdziło: „ważne, żeby dziecko wiedziało, że ma własne zdanie” (7 wypowiedzi); „skupienie się na swoich emocjach, uczuciach, co pozwala przemyśleć swoje życie” (7 wypowiedzi). Pozostałe uzasadnienia (po 6 wypowiedzi) zamieszczone przez respondentki brzmiały: pomoże im w tym, żeby dzieci **czuły mocne strony i dobrze czuły się** w swoim towarzystwie; pomoże im żyć dobrze ze sobą; ważne jest, aby dziecko było odpowiedzialne. Pozostałe uzasadnienia dotyczą tego, że pomoże to dzieciom w osiągnięciu czegoś wielkiego w życiu (3 wypowiedzi); jest na to za wcześnie na tym etapie (2 wypowiedzi); nie warto narzucać rytmu pracy dzieciom (1 wypowiedź).

Kilka respondentek napisało uzasadnienie przy wyborze odpowiedzi b. Dwie studentki stwierdziły, że jest to najwcześniej na tym etapie, a jedna badana napisała, że nie chciałyby, żeby dzieci były nieśmiałe. Również przy odpowiedzi c studentki zamieściły uzasadnienia: „nie zgłębiłam tematu” (2 wypowiedzi), „nie uważam, że jest to kwestia ważna, to powinno być indywidualne” (1 wypowiedź); „ma ta

inteligencja pozytywne i negatywne skutki” (1 wypowiedź); „nie każde dziecko ma takie zdolności” (1 wypowiedź); nie chcę, aby dzieci były zamknięte w sobie” (2 wypowiedzi).

Badane wypowiedziały się również na temat chęci rozwijania inteligencji egzystencjalnej. Zebrane wyniki zamieszczono w tabeli 5.

Tabela 5. Chęć rozwijania inteligencji egzystencjalnej z teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Odpowiedzi (w liczbach)	Odpowiedzi (%)
a.	Chciałabym/chciałbym rozwijać ją u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	30	24
b.	Nie chciałabym/chciałbym rozwijać jej u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	16	12,8
c.	Jeszcze nie mam zdania na ten temat, ponieważ...	33	26,4
	Brak odpowiedzi	46	36,8

Źródło: wyniki badań własnych.

Z analizy danych zamieszczonych w tabeli 5 wynika, że respondentki mają bardzo podzielone stanowiska na ten temat. Niespełna 1/4 studentek chciałaby rozwijać inteligencję egzystencjalną u dzieci w wieku przedszkolnym i klasach I–III szkoły podstawowej. Niewiele ponad 1/3 respondentek albo nie odpowiedziało na to pytanie, albo jeszcze nie miało zdania na ten temat. Najmniej (niewiele ponad 1/10) badanych deklaruje, że nie chciałyby rozwijać jej u dzieci na tym etapie kształcenia.

W pytaniu 17 kwestionariusza ankiety respondentki zamieściły następujące uzasadnienia przy swoich wybranych odpowiedziach: najczęściej w uzasadnieniu pojawiało się stwierdzenie, że „ważne jest, aby dzieci odróżniały dobro od zła” (15 wypowiedzi). Po cztery respondentki napisały, że moralność jest bardzo ważna w życiu, dzieci powinny znać różne emocje, żeby lepiej rozumieć innych, moralność jest bardzo ważna w życiu. Dwie osoby napisały, że śmierć nie powinna być tematem tabu. Pojedyncze studentki stwierdziły, że „dobrze trzeba prowadzić dyskusję, aby nie było depresyjnie” oraz że „mogą poznać świat”. Uzasadniając wybór odpowiedzi b, respondentki napisały następujące stwierdzenia: jest na to za wcześnie (za mówienie o śmierci) – 15 wypowiedzi oraz po jednej wypowiedzi, że to rodzice powinni sami ten temat poruszać, jak również to, że dzieci mogłyby zwątpić w egzystencję. Część badanych, które wybrały odpowiedź c, dokonała też ich uzasadnienia. Najliczniejszą grupę respondentek stanowiły te, które stwierdziły, że śmierć jest ciężkim tematem dla dziecka (14 wypowiedzi); oraz że nie zgłębiły tego tematu (3 wypowiedzi). Pojedyncze stwierdzenia dotyczyły tego, że „może to dziecko do końca tego nie rozumieć”; „dzieci są różne i nie wiem, jak te lekcje miałyby wyglądać”; „może te dzieci mogłyby do końca tego nie rozumieć”; „jeszcze nie pracuję z dziećmi”.

Istotną kwestią w ramach drugiego problemu szczegółowego jest chęć rozwijania inteligencji moralno-etycznej z teorii Howarda Gardnera. Wyniki badań zamieszczono w tabeli 6.

Tabela 6. Chęć rozwijania inteligencji moralno-etycznej z teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Odpowiedzi (w liczbach)	Odpowiedzi (%)
a.	Chciałabym/chciałbym rozwijać ją u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	60	48
b.	Nie chciałabym/chciałbym rozwijać jej u dzieci na tym etapie edukacyjnym, ponieważ...	13	10,4
c.	Jeszcze nie mam zdania na ten temat, ponieważ...	19	15,2
	Brak odpowiedzi	33	26,4

Źródło: wyniki badań własnych.

Prawie połowa respondentek jest zdecydowana w kwestii rozwijania inteligencji moralno-etycznej u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej. W tym przypadku ponad 1/4 studentek nie odpowiedziała na to pytanie, a niewiele ponad 15% respondentek jeszcze nie ma zdania na ten temat.

Część respondentek dokonała uzasadnienia odpowiedzi, które zostały wybrane. Do odpowiedzi a respondentki pisały najczęściej: „tak, dzieci powinny rozumieć przestrzeganie praw, które ich obowiązują” (16 wypowiedzi) oraz że jest to ważne (13 wypowiedzi). Następnie wskazywały, że dzieci będą wiedziały, co jest dobre, a co złe (7 wypowiedzi); uczą kultury (5 uzasadnień); pomagają w zachowaniu godności i szacunku (4 wypowiedzi); uczą zasad dobrego wychowania (3 uzasadnienia); poczucie moralności dzieci będzie większe (2 wypowiedzi); dzieci powinny znać różne religie (1 wypowiedź); pomagają w budowaniu kręgosłupa moralnego (1 wypowiedź); nie zachęca do popełniania przestępstw (1 wypowiedź). Jeżeli chodzi o uzasadnienia do odpowiedzi b, to najwięcej wypowiedzi dotyczyło tego, że jest na to za wcześnie, dzieciom zdarza się popełniać błędy (9 wypowiedzi). Następnie respondentki napisały, iż są to pożądane cechy w późniejszym życiu (2 wypowiedzi); dalej, że dzieci nie rozumieją niektórych pojęć (1 wypowiedź) i powinni to wpajać rodzice (1 wypowiedź). Również do odpowiedzi c badane zamieściły odpowiedzi, a najliczniejsze dotyczą tego, że mają za mało informacji na temat tego rodzaju inteligencji (4 wypowiedzi); następnie że nie wiedzą, czy dzieci o tym myślą (3 wypowiedzi). Trzy respondentki po jednym wpisie napisały, że: „uważam, że to zależy od jednostki i od środowiska”; „musiałabym znaleźć swój odpowiedni program”; „jestem na początku swojej kariery”.

Znaczenie jakie mają dla możliwości rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku opinie studentek na temat wybranych aspektów tej teorii

Opierając się na zgromadzonych wynikach badań, można stwierdzić, że opinie respondentek na temat możliwości rozwoju społecznego i moralnego dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym są bardzo optymistyczne. Większość respondentek wyraża chęć rozwijania badanych inteligencji u dzieci w tym wieku, a zwłaszcza tych, które są związane z rozwojem społecznym. Nawiązać tutaj można tylko do tych rozważań teoretycznych, które w dużym zarysie zostały zamieszczone w tym tekście. Szersze rozważania domagają się kolejnych opracowań teoretycznych i badań. Jeżeli natomiast chodzi o kwestie związane z rozwojem moralnym, to z pewnością rozwijanie inteligencji moralno-etycznej jest bardzo istotne dla rozwoju moralnego dzieci na tym etapie edukacji. W tym przypadku respondentki miały bardziej podzielone zdania, ponieważ wiek dzieci stanowił dla nich pewne ograniczenie (dzieci są jeszcze za małe i mogą wielu rzeczy nie zrozumieć).

Podsumowanie

Zamieszczoną w tekście tezę w części potwierdzają wyniki badań własnych. Można zatem wnioskować, że deklaracje respondentek znajdują odzwierciedlenie w ich przyszłej pracy zawodowej.

Cele teoretyczno-poznawcze zostały osiągnięte dzięki analizie literatury przedmiotu oraz poznaniu opinii respondentek zgromadzonych w trakcie badań. Cel praktyczno-wdrożeniowy również został osiągnięty, gdyż wyciągnięto wnioski z badań własnych oraz sformułowano rekomendacje dla określonych w podmiotów, tj. nauczycieli.

Skonstruowano następujące wnioski z badań własnych, poczyniono również odniesienia do zmiennych zależnych przedstawionych w tekście:

1. Zdecydowana większość badanych przyznaje, że zna teorię Howarda Gardnera o inteligencjach wielorakich. Respondentki są również przekonane, że założenia tej teorii mogą być przydatne w pracy z dziećmi i młodzieżą w każdym wieku (uważa tak niewiele ponad 1/2 badanych). Odnosząc się do zmiennej zależnej, poziom wiedzy badanych na temat tej teorii można określić jako wysoki.
2. Najwięcej respondentek deklaruowało chęć rozwijania wybranych inteligencji u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej, w tym inteligencji interpersonalnej, intrapersonalnej i moralno-etycznej. Najczęściej tylko w przypadku inteligencji egzystencjalnej respondentki nie odpowiedziały na to pytanie. W przypadku zmiennej zależnej, tj. stopnia, w jakim studentki chciałyby rozwijać wybrane rodzaje inteligencji u dzieci w przedszkolu i klasach

I–III szkoły podstawowej, można stwierdzić, że jest on średni. Nawiązując natomiast do kolejnej zmiennej zależnej, tj. stopnia ważności opinii badanych w kontekście możliwości rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku w instytucjach edukacyjnych, w których pracowałyby respondentki, można go również określić jako średni. Badane bowiem w dużym stopniu deklarowały znajomość tej teorii, ale w różnym stopniu wskazywały na chęć rozwijania wybranych rodzajów inteligencji z tej teorii u dzieci w wieku przedszkolnym i w klasach I–III szkoły podstawowej.

3. Badane najczęściej uzasadniały wybrane odpowiedzi, uzasadnienia te były merytoryczne i odpowiadały zaznaczonym odpowiedziom.

Konieczne jest również odniesienie do głównej zmiennej zależnej, tj. jakości opinii respondentek na temat teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, a w szczególności jej wybranych rodzajów w kontekście edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Jakość tę należy opisać jako istotną i pozytywnie rokującą dla działań badanych w przyszłej pracy zawodowej w przedszkolu i klasach I–III szkoły podstawowej.

Skonstruowano również rekomendacje pedagogiczne dla nauczycieli dotyczące znaczenia rozwijania niektórych rodzajów inteligencji tej teorii dla rozwoju społecznego i moralnego dzieci w tym wieku:

1. Po pierwsze zasadne byłoby uzupełnienie czy też poszerzenie wiedzy respondentek na temat tej teorii, szczególnie w kontekście przedstawionych w tekście rodzajów inteligencji. Mogłoby to mieć miejsce zarówno w ramach programu studiów, z którym związane są respondentki, jak i innych programów na tych kierunkach. Skutkowałoby to większą wiedzą respondentek na ten temat.
2. Zasadne byłoby, aby nauczyciele kończący pedagogikę przedszkolną i wczesnoszkolną w ramach samokształcenia interesowali się ofertą/propozycjami samodoskonalenia, które mogą również dotyczyć problematyki inteligencji wielorakich teorii Howarda Gardnera, szczególnie inteligencji egzystencjalnej i moralno-etycznej, która, jak się wydaje, jest najmniej znana, a jej znaczenie dla rozwoju społecznego i moralnego dzieci jest najbardziej istotne.

Bibliografia

- Dudzikowa M., *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia. Eseje etnopedagogiczne*, Kraków 2001.
- Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002.
- Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, Warszawa 2009.
- Kowalik S., *Rozwój społeczny* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, red. B. Harwas-Napierała i J. Trempała, Warszawa 2006.
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Sopot 2012.
- Olearczyk T., *Czas a moralność – czas na moralność*, „Państwo i Społeczeństwo” 2004, nr4,

- https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.deskligh-dacd9a6c-e2f6-47de-8c73-49e18e55fb3f/c/PiS_2004_4_08_olearczyk.pdf (dostęp: 13.01.2024).
- Pérez F., *Howard Gardner i jego teoria inteligencji wielorakich*, <https://pieknoumyslu.com/howard-gardner-teoria-inteligencji/> (dostęp: 27.09.2024).
- Moralność*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/moralnosc;2568434> (dostęp: 6.06.2024).
- Wąchała A., Hliwa K., Wiliński A., *Badania profili inteligencji wielorakich wśród studentów pierwszego roku informatyki*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Elektroniki i Informatyki Politechniki Koszalińskiej” 2019, nr 14, <https://tu.koszalin.pl/weii/kat/1200/zeszyty-naukowe> (dostęp: 10.09.2024).
- Wojnar-Pleszka A., *Wykorzystanie teorii inteligencji wielorakich Gardnera w programach nauczania zintegrowanego*, „Państwo i Społeczeństwo” 2021(XXI), nr 2, <https://www.panstwoispolczenstwo.pl/numery/2021-2/panstwo-i-spolczenstwo-2021-nr2-wojnar.pdf> (dostęp: 7.09.2024).